

НАДПІСЫ ТЫПУ “ТУТ БЫЎ” У СПАСА-ПРААБРАЖЭНСКАЙ ЦАРКВЕ Г. ПОЛАЦКА

І.Л. Калечыц, БДПУ (Мінск)

Унутраная прастора Спаса-Праабражэнскай царквы г. Полацка мае вялікую колькасць графіці, якія пачалі наносіцца адразу пасля пабудовы храма. Самае ранняе графіта датуецца канцом 1189 г. і сведчыць пра смерць Паўла, верагодна, святара дадзенай царквы. Акрамя запісаў пра смерць, сярод графіці Спаса-Праабражэнскай царквы можна вылучыць некалькі катэгорый надпісаў: малітоўныя, алфавітныя, подпісы да рысункаў і г.д. Асобнае месца займаюць надпісы тыпу “тут быў”.

Кірылічныя надпісы тыпу “тут быў” сустракаюцца па ўсёй прасторы храма. Лацінскія надпісы практычна ўсе нясуць дадзены сэнс. Яны наносіліся з мэтай зафіксаваць наведванне дадзенай царквы вызначаным чалавекам, прычым далёка не заўсёды з малітоўнымі ці іншымі набожнымі мэтаймі. Храм большасцю ўспрымаўся не як святыня, а як месца, дзе можна пакінуць аўтограф.

І, наадварот, раннія кірылічныя надпісы дэманструюць прыход чалавека з вызначанай набожнай мэтай: малітвай, просьбай або проста наведваннем храма як святыні. Прыкладам таму можа служыць графіта дыякана Алексы, якое змяшчаецца на ўсходняй грані паўднёва-усходняга слупа на вышыні 134,5 см ад падлогі. Надпіс зроблены ў адзін радок, яе параметры 2х34 см. Да расчыткі ў выніку самараскрыцця фрэсак чыталася толькі імя Алекса, што мела сваёй перадумовай нанясенне памінальнага надпісу. Цяпер графіта можна прачытаць цалкам: «раб Божы дыякан Алекс моліцца тут Богу». Па сукупных палеаграфічных даных надпіс можна датаваць XV ст. У графіта прысутнічаюць як скарачэнні пад цітламі, якія маюць даволі вычварны выгляд, така і апошнія вынасныя літары: “б” у слове «раб», “н” у слове «дыякан». Жаданне нанесці такі надпіс, верагодна, было выклікана тым, што дыякан Алекс не служыў у дадзенай царкве, інакш яго месца было б у алтары. Верагодна, ён наведаў царкву, маліўся тут і пакінуў памятны запіс. З іншага боку, ужыванне дзеяслова “моліцца” ў цяперашнім часе мае на увазе і рэгулярнае дзеянне, якое аўтар графіты. Вядома пра традыцыю займаць “свае месцы” ў царкве, што, дарэчы, асуджалася. Магчыма, калі Алекс не ўдзельнічаў у багаслужэнні, ён стаў менавіта на гэтым месцы. Традыцыйна, менавіта правая палова царквы лічылася “мужчынскай”, а левая – “жаночай”.

Надпіс пра наведванне царквы з невядомай (а, можа быць, недапісанай) мэтай нанесена ў адзін радок на паўночна-усходнюю грань паўночна-усходняга слупа. Яна выглядае наступным чынам: «Фаміч (або Фамін) прыйшоў 7 кастрычніка». Канчаток імя сапсаваны, таму яго дапушчальна можна чытаць у форме “імя па бацьку”. 3-за фрагментарнасці надпісу таксама складана сказаць, ці чалавек напісаў сам пра сябе, ці канстатаваў прыход іншага чалавека. Надпіс змяшчаецца на вышыні 130 см ад падлогі побач з графіта пра смерць уладыкі Афанасія. Параметры надпісу 1,5х30 см. графіта прадрапана тонкімі, ледзь бачнымі лініямі, пад цітла вынесены лічба і слова “дзень”. Па палеаграфічных даных надпіс можна папярэдне датаваць XIII ст.

Некалькі графіці такога тыпу запісаны разам на паўночна-заходняй грані паўночна-усходняга слупа. Самае верхняе чытаецца як “месяца красавіка 13 прыйшоў Петр у нядзелю вербную”. Далей надпісы накладваюцца адзін на адно, сярод іх можна прачытаць “в 27 день февраля”, “в февраля 8”, “преставился”, “в 19 апреля субота”, “месяца мая в 5 день престав”. Гэтыя надпісы знаходзяцца на стадыі выяўлення. Паміж імі змяшчаецца надпіс, які чытаецца “на Пятроў дзень прыйшоў Анісіфар”. Графіці можна папярэдне датаваць XIII ст. У гэтых запісах людзі зафіксавалі сваю прысутнасць у царкве ў вызначаны час.

На паўночнай сцяне побач з аркасоліяй знаходзіцца двойчы або тройчы (калі апошня літара належыць да гэтага надпісу) недапісанае графіта: А се // А се писа // а, “А гэта... А гэта пісаў...”. Палеаграфічна вызначальных літар няма, па напісанню а і и надпіс можна датаваць XV ст. Па нашым меркаванні, графіта павінна было змяшчаць імя чалавека, які па якой-небудзь прычыне двойчы браўся, але не змог далісаць свае імя.

Роднасным дадзеным надпісам з’яўляецца таксама графіта, якое змяшчаецца на паўночна-заходняй грані паўночна-заходняга слупа. Гэта даволі позні надпіс, які папярэдне можна датаваць XVII ст. Ён чытаецца як Антоні сие – «гэта Антоній». Да асаблівасцяў надпісу належыць ужыванне w для абазначэння “о”, напісанне «ни» в выглядзе лігатуры як у слове «ника» (перамога) каля выявы крыжа, ужыванне “і дзесяцерычнага”, а таксама напісанне “е” як грэчаскай Σ.

Да надпісаў тыпу “тут быў” можна аднесці імяны, ужытыя ў назоўным склоне. Такія імяны запісаны па ўсёй прасторы царквы. Яны нанесены ў розныя часы, але мэтай іх нанясення – фіксаванне сваёй прысутнасці ў царкве ў пэўны час. Гэта, напрыклад, імяны Даниел Савел (XV ст.) на паўднёва-заходняй грані паўднёва-усходняга слупа, Жигимонт (XV ст.), Я Иванъ Иванов, Алексей Олешкевич 1794 mai 19, Германъ, Ива/н/, Кузма Михаилъ R (.64) и г.д.

Лацінамоўныя надпісы, якія выконваюць функцыю “тут был” можна падзяліць на тры групы. Графіці, якія змяшчаюць імя або імя і прозвішча: Andreas, Andrey, Andreas Szeremet, Alex, J Gorbacki, Iohim Sonobom, Krzistoph, Karol Newelski, Luder Ronneken и г.д. Асабліва трэба сказаць аб нейкім Хеліаży Швердзічы, які пакінуў больш за 10 надпісаў у розных месцах царквы. Частка графіці змяшчае імя або імя і прозвішча і дату нанясення надпісу, якая запісана як Roku (года) або A.D. ці Anno Domini (ад нараджэння Хрыстова): Kazimirus Hese//wicz 1567, Ions Kukshin 1658, Andrzej Wo//iewodzki 16(..)6, Andrzej Lokotowski, Antono Nowonorik Roku 1776, Zenon Michal Jankow Roku 1736, Maximus Kozlowski A.D. 1649 и г.д. Частка надпісаў змяшчае формулу hic fuit – «тут быў»: Wenceslavs Hvbycky Fuit Ano Dm 1587, Hic fuit Adam Sokolsky, Hic fuit Salomon AD 1581 и г.д. У келлі Еуфрасініі Полацкай і на хорах такіх надпісаў – пераважна большасць. Некаторыя з надпісаў упрыгожваліся, абводзіліся фігурнымі лініямі.

У гэтай катэгорыі асобна можна вылучыць надпісы, якія датуецца 1579 г. – годам уступлення ў Полацк войскаў Стэфана Баторыя. Пэўная колькасць такіх надпісаў знаходзіцца ў алтары, як сакральным месцы, да якога ў першую чаргу жадалі дабрацца воіны. Сярод надпісаў цікавым з’яўляецца надпіс Адама Оглезского, “коморніка кроля польскаго”, які запісана ў графіта.

Пэўная катэгорыя надпісаў – графіці, якія разам з імем і прозвішчам змяшчаюць герб уладальніка. Сярод гербоў, якія прарысаваны ў царкве – Ружа (Порай), Одровонж, Абданк, Ляліва.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што надпісы тыпу “тут быў” нясуць на сябе функцыю абазначэння прысутнасці дадзенага чалавека ў царкве ў пэўны час, яны маюць рознуюсэнсавуюнагрузку. У адрозненні ад асноўнай большасці кірылічных надпісаў, якія акрамя прысутнасці чалавека ў царкве адлюстроўваюць мэта прыхода – малітву з надзеяй на Божую дапамогу, познія кірылічныя і лацінскія надпісы маюць сваёй мэтай зафіксаваць прысутнасць чалавека ў дадзеным месцы. Аб тым, што гэта далека не набожныя надпісы, сведчыць іх прадрэпванне па ліках святых, іх вачах і вуснах.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ